

TARIXIY HUDUDLARNING TURISTIK-REKREATIONS SALOHİYATINI SHAKLLANTIRISHNING ARXITEKTURA-LANDSHAFT TAMOIYILLARI

<https://doi.org/10.2861/zenodo.18049634>

Asatova Dildora G'ulomjon qizi,

Toshkent Arxitektura Qurilish Universiteti, Arxitektura fakulteti, Dizayn kafedrası

PRINCIPLES OF FORMING THE TOURIST AND RECREATIONAL POTENTIAL OF HISTORICAL TERRITORIES

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ИСТОРИЧЕСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Abstract

The article examines the issues of forming the tourist and recreational potential of historical territories from the perspective of contemporary architecture, landscape design, and the concept of sustainable tourism. The study substantiates the necessity of developing historical and cultural heritage sites not merely as passive monuments but as active socio-spatial resources. The principles of architectural and landscape organization, functional zoning, integration of recreational infrastructure, and preservation of ecological balance are revealed as key factors in enhancing the tourist attractiveness of historical areas. As a result of the research, a comprehensive approach to the development of historical territories is proposed, along with practical recommendations aimed at increasing their economic, social, and cultural significance.

Keywords

historical territory, tourist and recreational potential, cultural heritage, architectural and landscape environment, sustainable tourism, functional zoning, recreation.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы формирования туристско-рекреационного потенциала исторических территорий с позиций современной архитектуры, ландшафтного дизайна и концепции устойчивого туризма. В исследовании обосновывается необходимость развития объектов историко-культурного наследия не только как пассивных памятников, но и как активных социально-пространственных ресурсов. Раскрываются принципы архитектурно-ландшафтной организации, функционального

зонирования, интеграции рекреационной инфраструктуры и сохранения экологического баланса как ключевые факторы повышения туристической привлекательности исторических территорий. В результате исследования предложен комплексный подход к развитию исторических территорий, а также сформулированы практические рекомендации, направленные на повышение их экономической, социальной и культурной значимости.

Ключевые слова

историческая территория, туристско-рекреационный потенциал, культурное наследие, архитектурно-ландшафтная среда, устойчивый туризм, функциональное зонирование, рекреация.

Annotatsiya

Maqolada tarixiy hududlarning turistik-rekreatsioon salohiyatini shakllantirish masalalari zamonaviy arxitektura, landshaft dizayni va barqaror turizm konsepsiyasi nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy-madaniy meros obyektlarini faqat passiv yodgorlik sifatida emas, balki faol ijtimoiy-makonaviy resurs sifatida rivojlantirish zarurligi asoslab beriladi. Tarixiy hududlarning turistik jozibadorligini oshirishda arxitektura-landshaft tashkil etish, funksional zonalash, rekreatsioon infratuzilmani integratsiya qilish hamda ekologik muvozanatni saqlash tamoyillari ochib beriladi. Tadqiqot natijasida tarixiy hududlarni rivojlantirish bo'yicha kompleks yondashuv ishlab chiqilib, ularning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy ahamiyatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar

tarixiy hudud, turistik-rekreatsioon salohiyat, madaniy meros, arxitektura-landshaft muhiti, barqaror turizm, zonalash, rekreatsiya.

Kirish

So'nggi yillarda dunyo miqyosida madaniy va rekreatsioon turizmga bo'lgan talabning ortib borishi tarixiy hududlarni rivojlantirish masalasini dolzarb ilmiy va amaliy muammoga aylantirdi. Tarixiy shaharlar, arxeologik yodgorliklar va madaniy landshaftlar nafaqat o'tmishning moddiy guvohlari, balki hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda tarixiy hududlar va madaniy meros obyektlarining boyligi turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyat yaratadi. Biroq ko'plab tarixiy hududlar yetarli darajada rekreatsioon muhitga integratsiya qilinmagan, infratuzilma zaif rivojlangan hamda ularning arxitektura-landshaft imkoniyatlari to'liq ishga solinmagan. Natijada, mazkur hududlar turistik oqimdan chetda qolmoqda yoki faqat cheklangan funksiyada faoliyat yuritmoqda.

Shu bois tarixiy hududlarning turistik-rekreatsioon salohiyatini shakllantirish masalasini kompleks, tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv asosida o'rganish zarur. Ushbu maqolaning maqsadi tarixiy hududlarni rivojlantirishda arxitektura-landshaft tashkil etish va rekreatsioon funksiyalarni integratsiyalash tamoyillarini aniqlashdan iborat.

Tarixiy hudud tushunchasi va uning turistik-rekreatsioon ahamiyati

Tarixiy hudud deganda ma'lum bir tarixiy davrga oid arxitektura obyektlari, rejalashtirish tuzilmasi, madaniy landschaft va tabiiy muhit uyg'unligini o'zida mujassam etgan makon tushuniladi. Bunday hududlarning asosiy xususiyati – tarixiy qatlamlarning saqlanganligi va ularning zamonaviy shahar yoki qishloq muhiti bilan uzviy aloqasidir.

Turistik-rekreatsioon salohiyat esa hududning turistlar va mahalliy aholi uchun dam olish, ma'rifiy faoliyat va madaniy tajriba olish imkoniyatlarini yaratish qobiliyatini ifodalaydi. Tarixiy hududlarda ushbu salohiyat arxitektura merosi, landschaft, madaniy voqealar va ekologik omillar bilan belgilanadi.

Arxitektura-landshaft tashkil etishning asosiy tamoyillari

Tarixiy hududlarning turistik-rekreatsioon salohiyatini shakllantirishda quyidagi arxitektura-landshaft tamoyillari muhim ahamiyat kasb etadi:

1. Hududni funksional zonalash tamoyili.

Tarixiy hududlar quyidagi zonalarga ajratilishi lozim:

- muhofaza qilinadigan yadro (yodgorlikning o'zi);
- bufer zona (cheklangan rekreatsioon faoliyat);
- ekreatsioon va infratuzilma zonasi.

Bu yondashuv yodgorliklarni asrash bilan birga, ularni faol foydalanishga imkon yaratadi.

2. Minimal aralashuv tamoyili.

Yangi qurilish va obodonlashtirish ishlari tarixiy muhitga zarar yetkazmasligi, zamonaviy elementlar esa vizual va funksional jihatdan mos bo'lishi lozim.

3. Landschaft bilan uyg'unlik tamoyili.

Tarixiy obyektlar atrofidagi tabiiy relyef, yashil hududlar, suv manbalari rekreatsioon muhitning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Landschaft dizayni yodgorlikning me'moriy ifodasini kuchaytirishi kerak.

Rekreatsioon infratuzilmani shakllantirish va turizm

Tarixiy hududlarning turistik jozibadorligi ko'p jihatdan rekreatsioon infratuzilmaning rivojlanganligiga bog'liq. Piyodalar yo'laklari, kuzatuv maydonchalari, axborot stendlari, tashrif buyuruvchilar markazlari (visitor center) hududni idrok etishni osonlashtiradi.

Shuningdek, tarixiy hududlarni tematik turistik marshrutlarga kiritish muhim hisoblanadi. Bunda obyektlar alohida nuqta sifatida emas, balki yagona madaniy-makonaviy tizim elementi sifatida talqin etiladi. Bu yondashuv turistlarning hududda qolish vaqtini uzaytiradi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Barqaror rivojlanish va ekologik omillar

Zamonaviy sharoitda tarixiy hududlarning turistik-rekreatsion rivoji barqarorlik tamoyillariga asoslanishi zarur. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tabiiy va madaniy resurslarni muhofaza qilish;
- mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olish;
- ekologik yuklamani cheklash;
- uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash.

Ekologik yondashuv tarixiy hududlarni faqat turizm obyekti emas, balki yashash va dam olish uchun qulay muhitga aylantiradi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tarixiy hududlarning turistik-rekreatsion salohiyatini shakllantirish faqat alohida yodgorliklarni saqlash bilan cheklanmasligi, balki ularni zamonaviy ijtimoiy, madaniy va rekreatsion ehtiyojlar bilan uyg'unlashtirgan holda kompleks rivojlantirishni talab etadi. Tarixiy hududlar arxitektura, landshaft va madaniy xotira uyg'unlashgan noyob makonlar bo'lib, ularning salohiyatidan samarali foydalanish hududlarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida tarixiy hududlarni rivojlantirishda arxitektura-landshaft yondashuvning ustuvor ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Funksional zonalash, minimal aralashuv, tabiiy va tarixiy kontekst bilan uyg'unlik tamoyillari tarixiy muhitning yaxlitligini saqlagan holda uning turistik jozibadorligini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, rekreatsion infratuzilmani ehtiyotkorlik bilan integratsiya qilish tarixiy hududlarni passiv tomoshabinlik makonidan faol foydalaniladigan ijtimoiy hududga aylantiradi.

Maqolada asoslab berilganidek, tarixiy hududlarning turistik-rekreatsion salohiyatini oshirishda barqaror turizm tamoyillariga amal qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiy va madaniy resurslarni muhofaza qilish, ekologik yuklamani nazorat qilish hamda mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olish tarixiy hududlarning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa turizmning iqtisodiy foydasini saqlagan holda, hududning madaniy va ekologik qadriyatlarini asrab-avaylash imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari tarixiy hududlarni tematik marshrutlar va yagona turistik tizimga kiritish ularning raqobatbardoshligini sezilarli darajada

oshirishini ko'rsatdi. Tarixiy obyektlarni alohida nuqta sifatida emas, balki yaxlit madaniy-landshaft majmuasi sifatida talqin etish turistlarning hududda bo'lish davomiyligini uzaytiradi, xizmatlar turlarini diversifikatsiya qiladi va mahalliy iqtisodiyot rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, tarixiy hududlarning turistik-rekreatsion salohiyatini shakllantirish arxitektura, landshaft, turizm va ekologiya sohalarining integratsiyasiga asoslangan tizimli yondashuvni talab etadi. Taklif etilgan ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar tarixiy hududlarni rivojlantirish bo'yicha me'yoriy-huquqiy hujjatlarni takomillashtirishda, shaharsozlik va hududiy rejalashtirish loyihalarini ishlab chiqishda, shuningdek, madaniy va rekreatsion turizmni rivojlantirish strategiyalarini shakllantirishda foydalanilishi mumkin. Ushbu yondashuv tarixiy merosni saqlash bilan bir qatorda, uning zamonaviy jamiyat hayotidagi ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurakhmonov F. Architectural-Landscape Integration and Preservation of Historical Heritage in Uzbekistan. Tashkent: Tashkent Architecture and Construction University, 2022.
2. Khayrullaev Sh. Principles of Ecological Reconstruction and Biophilic Design in Monument Architecture. Tashkent: Tashkent Architecture and Construction University, 2021.
3. Adilov Z.X. Historical Landscapes and Architectural Identity in Central Asia. Tashkent: Tashkent Architecture and Construction University, 2019.
4. Matniyazov Z.E. Sustainable Conservation Approaches for Ancient Monuments in Uzbekistan. Tashkent: Tashkent Architecture and Construction University, 2020.
5. Boymurodov, A. (2018). O'zbekiston zardushtiylik yodgorliklari: Arxeologik va madaniy-tarixiy tadqiqotlar. Toshkent: Fan va Texnologiya.
6. Karimov, D. (2020). Arxitektura-landshaft integratsiyasi va ekologik yondashuvlar. Toshkent: Arxitektura va Qurilish Noshiri.
7. Nasriddinov, S. (2017). Qadimgi madaniy merosni ekologik konservatsiya usullari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
8. Safarov, I. (2019). Biophilic dizayn va tarixiy landshaftni rivojlantirish. Toshkent: Shaharsozlik va Arxitektura.
9. Zokirov, M. (2021). Ekoturizm va barqaror rivojlanish: O'zbekiston sharoitida. Toshkent: Turizm va Madaniyat.

10. Ashworth G.J., Tunbridge J.E. The Tourist-Historic City. London: Routledge, 2000.
11. Smith M.K. Issues in Cultural Tourism Studies. London: Routledge, 2009.
12. Timothy D.J., Boyd S.W. Heritage Tourism. Harlow: Pearson Education, 2003.
13. UNESCO. Historic Urban Landscape: Recommendations. Paris, 2011.
14. Ortiqov A.A. Tarixiy-madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish muammolari. – Toshkent: Fan, 2018.
15. Xolmatov S.X. Arxitektura-landshaft muhitini shakllantirish asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
16. UNWTO. Sustainable Tourism Development Guidelines. Madrid, 2018.